

Nr 8

Utlåtande i anledning av väckta motioner om underlättande av arrendatorers friköp av arrendegårdar under större gods m. m.

Tredje lagutskottet har behandlat de inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motionerna nr 460 i första kammaren av herr *Andersson, Alvar*, samt nr 594 i andra kammaren av herr *Ericsson* i Näs och herr *Hansson* i Önnarp.

I motionerna, vilka är likalydande, hemställes, »att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t begära skyndsamt utredning och förslag rörande de i motionerna berörda problemen, särskilt i syfte att underlätta arrendatorernas friköp av arrendegårdar under större gods».

Beträffande de skäl, som motionärerna anfört till stöd för sina yrkanden, får utskottet — i den mån redogörelse därför ej lämnas här nedan — hänvisa till motionerna.

I den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver har yttrande över motionerna inhämtats från lantbruksstyrelsen. På begäran av utskottet har yttranden över motionerna därjämte avgivits av Sveriges lantbruksförbund och Riksförbundet Landsbygdens folk.

Gällande bestämmelser

Nyttjanderättshavare har i vissa fall möjlighet att inlösa till honom upplåtet markområde enligt *lagen den 18 juni 1925 om rätt i vissa fall för nyttjandearättshavare att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område (ensittarlagen)*. För inlösning enligt ensittarlagen fordras emellertid bland annat, att marken är upplåten på viss längre tid, att nyttjanderättshavaren tillhörigt boningshus, som lämnade nöjaktig bostad åt honom och hans familj, fanns uppfört å marken den 1 januari 1919 och att minst en fjärdedel av det värde, marken med därå befintliga byggnader äger, belöper på nyttjanderättshavarens byggnader.

För vissa slag av arrenden, s. k. sociala arrenden, finnes särbestämmelser av för arrendatorerna förmånlig art i 2 kap. 49—69 §§ *lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom*. Dessa särbestämmelser är till-

lämpliga å upplåtelse på arrende av brukningsdel, som omfattar högst femtio hektar odlad jord, bland annat om brukningsdelen tillhör bolag, förening eller stiftelse eller utgöres av gård, torp eller annan jordbrukslägenhet, som lyder under huvudgård och tillhör enskild person eller fideikommiss. För små brukningsdelar göres dock visst undantag. Upplåtelse av socialt arrende för viss tid skall ske för minst fem år. Är kortare arrendetid avtalad, gäller upplåtelsen likväl för fem år. Vid utgången av arrende, som gäller för viss tid, äger arrendatorn rätt till nytt arrende för en tid av fem år; sådan rätt tillkommer arrendatorn vid utgången av vart femte år (optionsrätt). Rätten till nytt arrende (optionsrätten) förfaller dock, om arrendatorn påtagligen eftersatt sina förpliktelser enligt arrendeaftalet eller jordägaren avser, att han själv, hans make eller avkomling eller hans adoptivbarn eller dess avkomling skall bruka fastigheten, eller det på grund av särskilda förhållanden måste anses för jordägaren medföra påtagligt men, att arrendatorn kvarsitter å fastigheten.

Ifrågavarande särbestämmelser i nyttjanderättslagen bereder arrendator speciella förmåner också i andra hänseenden än de nu nämnda. Som särskilt betydelsefull må framhållas föreskriften, att jordägaren vid arrendators tillträde av brukningsdelen skall avlämna bostadshus i det skick, som motsvarar vad enligt gällande hälsovårdsstadga kräves, ävensom för jordbruket nödiga ekonomibyggnader så beskaffade, att ej därå oundgängligen påkallas ombyggnad eller annan reparation än mindre reparation.

Sker försäljning av fastigheten eller del därav äger arrendatorn, såframt han är förvarad vid sin rätt till nytt arrende, åtnjuta förköpsrätt enligt *lagen den 22 december 1943 om arrendators förköpsrätt*. Enligt 1 § i denna lag äger arrendatorn, när försäljning sker av fastighet, som sammanfaller med det arrenderade området eller vars odlade jord till större delen ingår i arrendet, lösa till sig fastigheten till det pris som köparen utfäst. Förköpsrätten får dock enligt 2 § ej utövas, där köparen är säljarens make, avkomling, adoptivbarn eller dess avkomling eller säljarens syskon, ej heller där fastigheten säljes tillsammans med huvudgård, varunder den lyder, eller där viss lott i fastigheten säljes till någon som förut var delägare i densamma. Vidare får förköpsrätt ej utövas, om försäljningen sker i den ordning utsökningslagen bestämmer.

Såsom ett återhållande moment gentemot en eventuell benägenhet hos jordägarna att söka undandraga sig de sociala arrendebestämmelserna verkar vissa bestämmelser i *lagen den 30 juni 1947 om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom* och *lagen den 30 juni 1947 om uppsikt å jordbruk*. I 1 § sistnämnda lag stadgas, att om en brukningsdel omfattar odlad jord till en vidd överstigande två hektar skall uppsikt hållas däröver att brukningsdelen ej vanhävdas, vare sig därigenom att jordbruket så vanskötes, att dess vidmakthållande äventyras, eller därigenom att för jordbruket erforderliga byggnader bortförs eller lämnas utan nödigt underhåll. Uppsikten skall utövas av lantbruksnämnderna. Till vanhävd är enligt 2 § ej att hänföra nedläggande av jordbruk å brukningsdel eller del därav, om med hän-

syn till jordens naturliga beskaffenhet och belägenhet samt övriga omständigheter det måste anses olämpligt att där driva varaktigt jordbruk. Ej heller skall den omständigheten att byggnad bortföres eller lämnas utan nödigt underhåll anses såsom vanhävd, om byggnaden blivit obehövlig till följd av sådan förändring i driften av jordbruket, som är till varaktig fördel för detsamma, eller på grund av sådan sammanslagning av brukningsdelar, som står i överensstämmelse med ändamålsenlig planläggning av jordbruket i orten, eller ock av annan giltig anledning.

Tidigare behandling av spörsmål som upptages i motionerna

Frågan om friköp av arrendejordbruk har tidigare vid många tillfällen varit föremål för prövning av riksdagen. Senast skedde detta år 1953, då riksdagen hade att taga ställning till de i motionerna I: 11 och II: 20 framförda yrkandena om utredning och förslag dels i syfte att underlätta arrendatorernas friköp av arrendegårdar under större gods och dels också i syfte att utvidga den sociala arrendelagstiftningen på sådant sätt att sammanslagning av arrendegårdar under gods antingen med varandra eller med huvudgården kunde förhindras. Vid samma riksdag förelåg dessutom i motionen II: 76 hemställan att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning rörande en ifrågasatt komplettering av 1947 års uppsiktslag med i stort sett samma syfte som de nyss nämnda motionerna. — Tredje lagutskottet behandlade samtliga dessa motioner i sitt utlåtande nr 13. I detta utlåtande hänvisade utskottet, vad beträffade den behandling av friköpsfrågan, som förevarit under tidigare år, till tredje lagutskottets utlåtande nr 15/1950. Utskottet får jämväl i nu förevarande sammanhang hänvisa till sagda redogörelse.

Sin ståndpunkt till de vid 1953 års riksdag väckta frågorna om friköpsrätt m. m. angav utskottet på följande sätt:

I motionerna I: 11 och II: 20 påtalas vissa förhållanden, som enligt motionärerna vore ägnade att motverka syftemålen med den sociala arrendelagstiftningen. Det framhålls, att under senare år förmärkts en allt tydligare tendens hos innehavare av större gods att dels lägga utarrenderade brukningsdelar under eget bruk och dels sammanslå sådana brukningsdelar. Avsikten med dessa indragningar och sammanslagningar av arrendena vore bland annat att undgå den byggnadsskyldighet, som vid de sociala arrendena åvilade jordägaren i förhållande till arrendatorn. Enligt motionärerna berättigade en dylik utveckling till att man beträffande arrenden under större gods övervägde åtgärder för att underlätta friköp av arrendena och för att förhindra sådana indragningar och sammanslagningar, som icke motiverades av något rationaliseringsbehov. Motionerna utmynnar i en hemställan om riksdagsskrivelse med begäran om skyndsamt utredning i detta syfte.

Som lantbruksstyrelsen uttalar i sitt yttrande över motionerna är bearbetningen av 1951 års jordbruksräkning ännu icke slutförd. Med hänsyn härtill kan de utvecklingstendenser, som motionärerna säger sig ha förmärkt, icke belysas med fullständiga sifferuppgifter av någorlunda aktuell

karaktär. Lantbruksstyrelsen vitsordar icke desto mindre, att tendenserna i fråga är tydligt skönjbara. Exempel på den omfattning, i vilken arrendegårdarnas antal sjunkit, hade framkommit bland annat vid en undersökning i Södermanlands län, där antalet arrendegårdar vid 76 större gods i länet under tiden från och med år 1938 till och med år 1950 minskat från 1 429 till 845, till alldeles övervägande del beroende på omnämnda tendens.

Motionärerna hävdar, att berörda utveckling inger betänkligheter ur skilda synpunkter. Främst framstode det olämpligt att i en tid, då statsmakterna genom sin jordpolitik eftersträvade att få till stånd fullständiga jordbruk, en mängd redan befintliga bärkraftiga jordbruk finge upphöra såsom självständiga genom indragningarna och sammanslagningarna. Andra konsekvenser av dessa åtgärder vore att befolkningen uttunnades i de berörda områdena. Härav följde i sin tur återverkningar å skatteunderlaget och de kommunala gemensambetsanordningar, som berodde av detta. Vad motionärerna sålunda anfört kan enligt utskottets mening icke fränkännas avseende. Det är i princip ett samhällsintresse, att tillgången på fullständiga jordbruk icke i alltför hög grad minskas. Har utarrenderad brukningsdel varit fullt bärkraftig, är det därför mindre önskvärt, att brukningsdelen upphör såsom självständig genom att den indrages under huvudgården eller sammanslås med annan arrendegård. Direkt otillfredsställande blir resultatet, om indragningen eller sammanslagningen icke betingats av någon egentlig vinning av produktionsekonomisk natur. Förfarandet kommer då att framstå som en utväg att befria jordägaren från de särskilda förpliktelser, bland annat med avseende å arrendegårdens byggnadsbestånd, vilka vid ifrågavarande sociala arrenden åvilar jordägaren gentemot arrendatorn.

Otvivelaktigt kan alltså åberopas vissa skäl för att man skulle söka ytterligare stärka arrendatorns ställning i sociala arrendeförhållanden. Eventuella lagstiftningsåtgärder i detta syfte skulle väl närmast gå ut på att beskära jordägarens hittillsvarande möjligheter att bryta arrendatorns rätt till förlängning av arrendeavtalet — den s. k. optionsrätten. För närvarande gäller i detta avseende att jordägaren kan motsätta sig en avtalsförlängning dels om arrendatorn påtagligt eftersatt sina förpliktelser enligt avtalet, dels om jordägaren avser att han själv, hans make eller avkomling eller hans adoptivbarn eller dess avkomling skall bruka fastigheten, dels ock om det på grund av särskilda förhållanden måste anses medföra påtagligt men för jordägaren, att arrendatorn kvarsitter å fastigheten. Sistnämnda grund för optionsrättens brytande har i förarbetena till ifrågavarande regler i nyttjanderättslagen angivits kunna tillämpas, när en jordägare vill omreglera sina arrendeställen i syfte att tillskapa mera bärkraftiga jordbruk. Omvänt följer härav att grunden icke kan åberopas för åstadkommandet av sådana här ovan berörda arrendeindragningar och arrendesammanslagningar, som icke innebär någon driftsekonomisk fördel. Jordägarens rätt att motsätta sig arrendeavtalets förlängning i de fall, då arrendatorn gjort sig skyldig till försumlighet, lär knappast kunna sättas i fråga. Den grund för optionsrättens brytande, vilken i första hand skulle kunna diskuteras, vore väl den som innebär att jordägaren kan hänvisa till att han själv eller någon honom närstående skall övertaga brukandet av jorden. Här är emellertid att märka, att denna grund till följd av sakens natur mera sällan kan åberopas vid uppsägningar, som åsyftar att möjliggöra sammanslagning av arrendegård med annan arrendegård.

Åtminstone arrendesammanslagningarna skulle därför av allt att döma icke påverkas nämnvärt av sådana jämkningar i jordägarens befogenhet att bryta optionsrätten, som ligger närmast till hands. Däremot är det uppenbart att ett mer eller mindre totalt upphävande av jordägarens rätt

i sistnämnda hänseende effektivt skulle stoppa den av motionärerna påtalade utvecklingen både vad gäller arrendesammanslagningarna och arrendeindragningarna. I samma riktning skulle ett införande av friköpsrätt verka. Åtskilliga omständigheter talar emellertid mot att man över huvud taget tillgriper lagstiftningsåtgärder i motionernas syfte. Främst må här framhållas att lagstiftningsingripanden kan befaras göra jordägarna obekväma att i fortsättningen upplåta jord på arrende. I stället för att bevara tillgången på arrendegårdar skulle ingripandena på så sätt medföra helt motsatta resultat och följaktligen orsaka direkt skada för de intressen, motionärerna företräder. Som lantbruksstyrelsen understrukit i sitt yttrande över motionerna, bör dessutom beaktas att den indragning respektive sammanslagning av arrendegårdar, som hittills skett, till mycket stor del får anses ha varit till nytta för jordbruket och ha stått i överensstämmelse med de riktlinjer, som statsmakterna uppdragit för den fortsatta jordbrukspolitiken. Det sagda gäller enligt lantbruksstyrelsen jämväl i många fall, där åtgärderna gått längre än som varit nödvändigt för att uppnå minimigränsen för ett bärkraftigt jordbruk. Styrelsen har i detta sammanhang hänvisat till vissa uttalanden av vederbörande departementschef i propositionen nr 75/1947 angående riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken m. m. (se s. 210). Uttalandena gick ut på att det komme att finnas behov av åtgärder för jordbrukets yttre rationalisering även i många andra fall än dem, där det allmänna borde medverka vid genomförandet av dylika åtgärder. Från det allmänna sida borde därför ej resas hinder för en sådan yttre rationalisering, som jordbrukarna själva kunde vilja genomföra. Departementschefens uppfattning i detta avseende föranledde ingen erinran under riksdagsbehandlingen av nämnda proposition.

Vad särskilt angår tanken på att införa bestämmelser om en friköpsrätt för arrendatorerna vill utskottet betona, att sådana bestämmelser skulle innebära ett mycket långtgående ingrepp i den enskilda äganderätten. Motstående åsikt framfördes av tredje lagutskottet vid 1950 års riksdag i utskottets av riksdagen godkända utlåtande nr 15, som behandlade motionsyrkanden om bland annat friköpsrätt. Samma tveksamhet beträffande lämpligheten av friköpsrätten kommer för övrigt till uttryck i lantbruksstyrelsens yttrande över de nu väckta motionerna.

Vad här anförts synes alltså mana till försiktighet inför lagstiftningsingripanden på förevarande område. Eventuella ingripanden torde icke böra sträcka sig längre än till att förhindra särskilt stötande arrendeuppsägningar. Lantbruksstyrelsen har meddelat, att styrelsen för närvarande just överväger frågan om de ändringar i nyttjanderättslagen, som bör vidtagas i syfte att förebygga dylika uppsägningar. Övervägandena avser såväl sociala arrenden som arrenden i övrigt. Styrelsens förslag i frågan torde enligt vad styrelsen själv uttalat kunna framläggas under loppet av innevarande år. Utskottet anser, att detta förslag bör avvaktas, innan riksdagen gör någon framställning om särskild utredning i ämnet. Utskottet utgår därvid ifrån att de synpunkter, som åberopats i motionerna, blir föremål för uppmärksamhet under styrelsens utredningsarbete. Det är därjämte utskottets förhoppning, att detta bedrivs så skyndsamt som möjligt.

I motionen II: 76 har anmärkts att personer, vilka förvärvat jordbruksfastighet som objekt för kapitalplacering, i många fall utarrenderar åkerjorden till närboende jordbrukare. Jordbruksbyggnaderna å fastigheten komme därvid icke till användning, och följden bleve, att byggnadsbeståndet lämnades utan underhåll och försämrades. Härigenom upphörde så smärningom förutsättningarna för självständigt jordbruk å brukningsdelen i fråga. Motionärerna ifrågasätter därför, om icke lagen den 30 juni 1947

om uppsikt å jordbruk — den s. k. uppsiktslagen — borde kompletteras med en bestämmelse, enligt vilken brukningsdel icke finge utarrenderas i avsikt att från jordägaren avlasta skyldighet att hålla hus och jord i önskvärd skick, därest lantbruksnämnden funne jordbruket bärkraftigt och ansåge att det skulle ha en på detsamma boende brukare.

Lantbruksstyrelsen har i sitt yttrande över denna motion sagt sig vara medveten om att det är vanligt med utarrendering av jordbruk till grannar, varigenom den utarrenderade brukningsdelens byggnader blivit obehövliga. Styrelsen framhåller emellertid vidare, att icke endast den av motionärerna angivna ägarkategorien använder sig av detta arrendesystem. Jämväl jordbrukare, som av åldersskäl eller andra grunder önskade upphöra med jordbruksdriften, funne det ofta vara fördelaktigt att överlämna skötseln av åkerjorden till grannar. Ätminstone de för jorden avsedda ekonomibyggnaderna bleve på så sätt onödiga. Styrelsen betonar dock, att ett sambruk av antydd art ofta kunde vara till övervägande gagn för jordbruket, eftersom det i vissa fall innebure ett medel att temporärt ernå en behövlig förstärkning av ett angränsande jordbruk. Å andra sidan medgäves att sambruket ibland kunde leda till en icke önskvärd nedgång av antalet bärkraftiga jordbruk i en viss bygd. Styrelsen kunde likväl icke tillstyrka den metod, som motionärerna föreslagit för att råda bot på sistnämnda missförhållande. Den förordade kompletteringen av uppsiktslagen skulle nämligen medföra, att utarrenderingen av jordbruksjord i mycket stor utsträckning skulle läggas under statlig myndighets kontroll.

Utskottet delar i det väsentliga de av lantbruksstyrelsen anförda synpunkterna. Den lagändring, motionärerna närmast vill rekommendera, kan därför icke biträdas av utskottet. Detta utesluter dock icke, att de förhållanden, motionen berör, är förtjänta av viss uppmärksamhet från det allmännas sida. Lantbruksstyrelsen har anmält, att jämväl i detta ämne viss utredning planeras inom styrelsen. Utredningen avser närmast att bedöma behovet av en översyn av uppsiktslagen i vissa andra avseenden än det i motionen behandlade. Styrelsen utlovar emellertid, att under utredningsarbetet jämväl kommer att beaktas i vad mån man utan sådana långtgående åtgärder, som motionärerna föreslagit, skulle kunna komma till rätta med det av dem upptagna spörsmålet. Utskottet anser, att man tills vidare bör låta sig nöja med den granskning av frågan, vilken lantbruksstyrelsen sålunda ämnar företaga. Eftersom förevarande spörsmål står i visst sammanhang med de frågor, som avses bli behandlade inom ramen för lantbruksstyrelsens förut omnämnda översyn av nyttjanderättslagen, förutsätter utskottet, att de båda utredningarna sker i nära anslutning till varandra.

Riksdagen lämnade på hemställan av utskottet motionerna utan åtgärd.

Motionerna

I de nu föreliggande motionerna konstateras inledningsvis, att den sociala arrendelagstiftningen medfört förbättrade förhållanden mot dem som tidigare gällt med avseende å arrendatorernas besittningsrätt och över huvud taget beträffande förhållandena mellan jordägare och arrendatorer. Emellertid visar utvecklingen de senaste åren att vissa väsentliga problem inom detta område fortfarande kräver sin lösning. Motionärerna berör i anslutning härtill den ganska omfattande förändring av brukningsförhållandena, som un-

der senare år ägt rum inom vissa delar av landet genom att arrendegårdar indragits under huvudgård eller sammanförts med annan arrendegård och genom att jord upplåtes på arrende som sidobruk. Den minskning av antalet bärkraftiga jordbruk, som på detta sätt sker, måste, menar motionärerna, hejdas. Motionärerna pekar på vissa icke önskvärda konsekvenser av denna utveckling såsom uttunning av befolkningen på landsbygden, minskning av skatteunderlaget där samt försämrade möjligheter att ordna kommunikationer, post, skolor och annat, som utgör förutsättning för att befolkningen på landsbygden skall trivas och stanna kvar. Såsom en av orsakerna till den berörda utvecklingen anger motionärerna bestämmelserna om byggnadsskyldigheten på de sociala arrendena, och en översyn av dessa bestämmelser rekommenderas. Vidare kritiseras bestämmelserna i den sociala arrendelagen om arrendators optionsrätt, och i sammanhanget erinras om vissa fall, då arrendator, som brukat gård, vilken tidigare under generationer arrenderats av hans släkt, ändå måst frånträda arrendet. Ändrade bestämmelser erfordras alltså enligt motionärerna till tryggnad av arrendatorernas besittningsrätt. Det uttalas slutligen, att målsättningen bör vara att jorden i största möjliga utsträckning brukas av självägande jordbrukare. I detta syfte bör möjligheterna ökas för arrendatorerna att friköpa de gårdar som de brukar. Detta anges särskilt gälla arrendegårdar under större gods.

Yttrandena

Lantbruksstyrelsen, som avstyrker motionerna i vad desamma syftar till ett utökande av friköpsrätten, tillstyrker i övrigt viss utredning för det av motionärerna angivna ändamålet. Styrelsen yttrar.

Den av motionärerna berörda utvecklingen förtjänar enligt lantbruksstyrelsens mening den största uppmärksamhet. Den har också under de senaste åren varit föremål för övertvägande såväl inom som utom riksdagen, och i vissa delar ha utredningar gjorts och förslag till åtgärder väckts.

Vad därvid till en början angår förslaget att medgiva arrendatorer en obligatorisk friköpsrätt, framfört senast i två vid 1950 års riksdag väckta likalydande motioner I: 168 och II: 212, har dock stark tveksamhet uttalats från riksdagens sida. I utlåtande nr 15 över nämnda motioner anförde sålunda tredje lagutskottet, att det syntes ovisst om denna utväg att komma till rätta med de påtalade olägenheterna vore den lämpligaste. Ett dylikt medgivande skulle nämligen onekligen innebära ett mycket långt gående ingrepp i den enskilda äganderätten och sannolikt komma att medföra, att jordägarna bleve obenägna att upplåta jord på arrende. Utskottets uttalande lämnades oemotsagt av riksdagen. Lantbruksstyrelsen delar i denna angelägenhet utskottets sålunda uttalade mening och anser sig därför icke böra tillstyrka att denna fråga blir föremål för ytterligare utredning.

Vad härefter rör övriga i motionerna berörda spörsmål har styrelsen haft anledning att under en följd av år ägna dem särskild uppmärksamhet. Såväl en av styrelsen under hösten 1953 företagen utredning som en av 1951 års jordbruksrationaliseringsutredning under år 1955 verkställd undersök-

ning ha bestyrkt att det, vid sidan av den rationalisering, som sker genom köp av tillskotts jord, inom landet pågår en ganska omfattande strukturförändring av brukningsförhållandena genom att jord upplåtes på arrende som sidobruk och genom att arrendegård indrages under huvudgård eller sammanföres med annan arrendegård. I stort synas de sammanslagningar, som sålunda kommit till stånd, ha varit till nytta för jordbruket och stått i överensstämmelse med de riktlinjer statsmakterna uppdragit för den fortsatta jordbrukspolitik, detta även i många fall då sammanslagningarna ha gått längre än som varit nödvändigt för att uppnå minimigränsen för ett bärkraftigt jordbruk.

Emellertid är det enligt lantbruksstyrelsens uppfattning obestriddigt att den ifrågavarande tendensen på sina håll gått för långt och föranlett sammanslagningar, som stå i klar strid med den jordpolitiska utveckling statsmakterna velat främja. Den av styrelsen under hösten 1953 företagna undersökningen visade, att det förekommit ett ej oväsentligt antal fall, då fullt bärkraftiga brukningsenheter efter uppsägning av arrendatorn sammanförts med andra redan förut bärkraftiga sådana, och detta ehuru med hänsyn till de skilda enheternas läge m. m. ett dylikt sammanförande varit ur jordpolitiska synpunkter klart olämpligt.

Utgående från att dylika åtgärder vore särskilt stötande i sådana fall, där arrendatorn och hans släkt under lång tid innehaft fastigheten, framlade lantbruksstyrelsen också i skrivelse den 25 november 1953 för Kungl. Maj:t förslag till ändring i 2 kap. 53 § nyttjanderättslagen syftande till att den optionsrätt, som tillkomme arrendatorer vid s. k. sociala arrenden, skulle utvidgas. Styrelsen framhöll därvid att en sådan lagstiftning icke på långt när kunde lösa problemet i dess helhet men att det torde vara möjligt att genom densamma förhindra åtminstone en del ur sociala synpunkter särskilt stötande åtgärder.

Styrelsen hade i nämnda sammanhang sin uppmärksamhet riktad också på de av motionärerna nu berörda sidobruksarrendena. Efter övervägande av frågan fann emellertid styrelsen att förhållandena på detta område icke voro ägnade att inge sådana betänkligheter att åtgärder från det allmännas sida borde anses erforderliga. En lagstiftning på detta område måste nämligen enligt styrelsens förmenande innebära att praktiskt taget all utarrenderingsverksamhet i landet skulle läggas under statlig kontroll, ett alternativ inför vilket styrelsen tvekade. Dessa synpunkter har styrelsen givit uttryck åt också i sitt yttrande den 7 december 1955 över en av 1951 års jordbruksrationaliseringsutredning den 5 juli 1955 avgiven promemoria, vari en minoritet inom utredningen uttalat sig för en lagstiftning i sådant syfte.

I det nämnda sammanhanget ägnade styrelsen däremot — liksom nu motionärerna — uppmärksamhet åt det samband, som otvivelaktigt föreligger mellan de nuvarande föreskrifterna rörande fördelningen av byggnadskostnaderna mellan jordägare och arrendator, å ena, samt jordbrukarnas benägenhet att sammanslå arrendegårdar i syfte att begränsa dessa kostnader, å andra sidan. Styrelsen uttalade den uppfattningen att denna fråga vad rörde de sociala arrendena vore av sådan vikt att en särskild förut-sättningslös utredning av densamma vore motiverad.

Innan styrelsen avgav sitt nyssnämnda yttrande över 1951 års jordbruksrationaliseringsutrednings promemoria hade styrelsen i skrivelse den 7 januari 1955 till chefen för jordbruksdepartementet ånyo återkommit till sistnämnda spörsmål och hemställt, att åtgärder måtte vidtagas för att de sociala arrendebestämmelserna snarast bleve föremål för en grundlig och förutsättningslös utredning i syfte att åvägbringa en efter nuvarande förhållanden

lämplig avvägning mellan arrendatorernas och jordägarnas berättigade intressen.

Styrelsens nu nämnda förslag, varav det förstnämnda varit föremål för remissbehandling, ha ännu icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Det är enligt styrelsens mening på grund av utvecklingen under de senaste åren synnerligen angeläget att en översyn av arrendelagstiftningen kommer till stånd i syfte att klarlägga vilka åtgärder som lämpligen kunna vidtagas för att säkra ur sociala och jordpolitiska synpunkter tillfredsställande förhållanden beträffande utarrendering av egendom för jordbruk.

Lantbruksstyrelsen får sålunda tillstyrka att en utredning i ämnet snarast företages.

Sveriges lantbruksförbund har beträffande friköpsfrågan hänvisat till sitt remissuttalande i anledning av två motioner i samma fråga vid 1950 års riksdag. I detta yttrande avstyrkte förbundet en utredning för tillskapandet av tvingande friköpsrätt, huvudsakligen på det skälet, att en dylik friköpsrätt kunde antagas komma att som resultat medföra minskad tillgång på arrendejordbruk. Icke heller föreligger enligt förbundets mening anledning till ytterligare utredning eller prövning av spörsmålen angående åtgärder mot arrendegårdars sammanförande med huvudgård, mot arrendegårdars utlämnande på arrende åt innehavare av eget jordbruk eller annat arrenderat jordbruk, eller för förstärkning av arrendatorernas besittningsrätt i fall där gårdar under längre tid brukats av arrendatorn och hans släkt.

I sistnämnda delar hänvisar förbundet till de i lantbruksstyrelsens ovanberörda yttrande omnämnda undersökningarna, vilka ledde till dels lantbruksstyrelsens framställning den 25 november 1953 och dels jordbruksrationaliseringsutredningens promemoria den 5 juli 1955. Förbundet hade avstyrkt de därigenom framlagda förslagen.

Riksförbundet Landsbygdens folk anser starka skäl tala för bifall till motionärernas förslag om en utredning av frågan om friköp. Riksförbundet hävdar emellertid att denna fråga nära sammanhänger med frågan om fideikommissens fortsatta bestånd och ifrågasätter för den skull, huruvida icke dessa båda frågor borde tagas upp till samtidig prövning. Vad beträffar spörsmålet om brukningsenheters sammansläende genom nyttjanderättsupplätelser anser riksförbundet några lagstiftningsåtgärder icke för närvarande påkallade. Förbundet säger sig vidare icke ha något att erinra mot lantbruksstyrelsens förslag om vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen, syftande till förstärkning av arrendators optionsrätt, men tillägger, att förbundet är av den uppfattningen, att man genom en dylik lagändring icke kan nå några större resultat. Slutligen ansluter sig förbundet till lantbruksstyrelsens förslag om en förutsättningslös utredning av frågan om byggnadskostnadernas fördelning mellan jordägare och arrendator i sociala arrendeförhållanden.

Utskottet

Såsom framgår av den här ovan lämnade redogörelsen har utskottet vid ett par tillfällen under senare år haft att taga ståndpunkt till sådana spörsmål, som beröres i motionerna I: 460 och II: 594. Redan i sitt utlåtande vid 1950 års riksdag, nr 15, kunde utskottet konstatera, att en viss tendens till indragning av arrenden liksom till sammanslagning av arrendegårdar förefanns. Några säkra hållpunkter för bedömandet av i vilken utsträckning sådant förekommit fanns dock icke. Utskottet förutsatte emellertid, att, där est utvecklingen komme att ge anledning därtill, åtgärder för att skydda arrendatorerna finge övervägas.

Ej heller i samband med frågans behandling vid 1953 års riksdag kunde den tendens till minskning av antalet bärkraftiga jordbruk genom indragning av arrenden, som av motionärerna påtalades, beläggas med sifferuppgifter av någorlunda aktuell karaktär. I sitt utlåtande nr 13 kunde emellertid utskottet hänvisa till ett yttrande av lantbruksstyrelsen, enligt vilket tendenserna i fråga var fullt skönjbara.

I sitt nu föreliggande remissyttrande uttalar lantbruksstyrelsen, att såväl en av styrelsen under hösten 1953 företagen utredning som en av 1951 års jordbruksrationaliseringsutredning under år 1955 verkställd undersökning bestyrkt, att det vid sidan av den rationalisering, som sker genom köp av tillskotts jord, inom landet pågår en ganska omfattande strukturförändring av bruksförhållandena genom att jord upplåtes på arrende som sidobruk och genom att arrendegård indrages under huvudgård eller sammanföres med annan arrendegård. I den mån tillgången på bärkraftiga jordbruk genom den av lantbruksstyrelsen sålunda påvisade utvecklingen minskar, utan att jämsides härmed uppkommer någon vinning av produktionsekonomisk natur, föreligger enligt utskottets mening anledning att överväga vilka åtgärder som i så fall bör vidtagas. Emellertid understryker lantbruksstyrelsen, att de sammanslagningar, som kommit till stånd, i stort sett har varit till nytta för jordbruket och stått i överensstämmelse med de riktlinjer statsmakterna uppdragit för den fortsatta jordbrukspolitiken och detta även i många fall, då sammanslagningarna har gått längre än som varit nödvändigt för att uppnå minimigränsen för ett bärkraftigt jordbruk. Denna åsikt synes även Sveriges lantbruksförbund omfatta. Utskottet vill i detta sammanhang erinra om att departementschefen i propositionen nr 75/1947 angående riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken m. m. beträffande omfattningen av den statliga verksamheten för yttre rationalisering uttalade bl. a., att det otvivelaktigt komme att finnas utrymme för och behov av åtgärder för yttre rationalisering även i många andra fall än dem, där det allmänna borde medverka vid genomförande av dylika åtgärder. Tvärtom borde en sådan verksamhet uppmuntras. Detta uttalande föranledde ingen riksdagens erinran. Vad särskilt de av motionärerna påtalade sidobruksarrendena beträffar, så visar den av jordbruksrationaliseringsutredningen

företagna undersökningen, att gårdarnas inbördes belägenhet ofta medger rationellt sambruk.

Det är emellertid obestridligt, att på vissa håll skett sådana sammanslagningar av fullt bärkraftiga brukningsdelar, som står i strid med den jordpolitiska målsättningen. Detta bestyrkes av såväl lantbruksstyrelsen som jordbruksrationaliseringsutredningen. Otvivelaktigt kan alltså åberopas vissa skäl för att man skulle söka ytterligare stärka arrendatorns ställning, särskilt i sociala arrendeförhållanden, även om de ovan anförda synpunkterna synes mana till försiktighet inför lagstiftningsingripanden på förevarande område.

Det effektivaste medlet att hejda den av motionärerna påtalade utvecklingen både vad gäller arrendesammanslagningarna och arrendeindragningarna skulle otvivelaktigt vara en utvidgning av arrendatorernas möjligheter till friköpsrätt. Såsom utskottet i sitt ovannämnda utlåtande vid 1950 års riksdag påpekat, skulle dock en lagstiftning i denna riktning innebära ett mycket långt gående ingrepp i den enskilda äganderätten och sannolikt komma att medföra, att jordägarna bleve obenägna att upplåta jord på arrende. Utskottet anse sig därför icke kunna tillstyrka någon ytterligare utredning i denna fråga, i all synnerhet som densamma torde komma att behandlas av den nu pågående fideikommissutredningen.

En eventuell utredning bör således inriktas på andra spörsmål inom arrendelagstiftningen. Frågor som därvid träder i förgrunden är den om arealgränsen för sociala arrenden och det därmed sammanhängande spörsmålet om fördelningen av byggnadskostnaderna mellan jordägare och arrendator. Utskottet delar lantbruksstyrelsens och Riksförbundet Landsbygdens folks önskemål om en förutsättningslös utredning av dessa problem. I samband därmed bör också arrendebestämmelserna i övrigt göras till föremål för översyn, särskilt med sikte på bestämmelserna om arrendators optionsrätt. Vissa skäl kan nämligen enligt utskottets mening åberopas för utvidgning av arrendators optionsrätt även i sådana fall då jordägaren önskar taga fastigheten i eget bruk. För närvarande gäller i detta hänseende en ovillkorlig rätt för jordägaren att bryta optionsrätten. Jordägaren behöver således icke visa, att det i något avseende skulle innebära men för honom, om arrendatorn finge bibehållas vid arrendet eller eljest anförä något skäl för åtgärden. Emellertid kan fall förekomma, där en uppsägning av arrendatorn på denna grund framstår som direkt olämplig med hänsyn till konsekvenserna därav för indelningen i brukningsenheter eller såsom obillig med hänsyn till förhållandena på arrendatorns sida. Utskottet syftar i sistnämnda hänseende på de av motionärerna berörda, ej sällan förekommande fall, där en brukningsdel under lång tid innehafts på arrende av samma släkt.

Utskottet har inhämtat, att i anledning av åtskilliga framställningar om ändringar i lagstiftningen om jordbruksarrende m. m. inom jordbruksdepartementet överväges en översyn av nämnda lagstiftning. De här ovan antydda frågorna synes lämpligen kunna upptagas i samband med en dylik översyn.

På grund av det anförda får utskottet hemställa,

A. att den i motionerna I: 460 och II: 594 väckta frågan om åtgärder i syfte att underlätta arrendatorernas friköp av arrendegårdar icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd;

B. att riksdagen i anledning av förevarande motioner I: 460 och II: 594 måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att gällande arrendelagstiftning i lämpligt sammanhang göres till föremål för översyn i syfte att klarlägga vilka åtgärder som kunna vidtagas för att åstadkomma ur sociala och jordpolitiska synpunkter tillfredsställande förhållanden beträffande utarrendering av egendom för jordbruk.

Stockholm den 20 mars 1956

På tredje lagutskottets vägnar:

HUGO OSVALD

Vid detta ärendes behandling har närvarit:

från första kammaren: herrar Osvald, Albert Hermansson*, Lindahl, Axel Jansson, Herbert Hermansson, Ebbe Ohlsson och Kristiansson*;

från andra kammaren: herrar Åhman, Johansson i Torp, Levin, Eriksson i Sandby*, Andersson i Ryggestad, Hansson i Skegrie, Berggren och Östlund*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.